

АНОТАЦІЯ

Глущенко І. В. Відшкодування шкоди, завданої малолітніми та неповнолітніми особами. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право». Західноукраїнський національний університет. Тернопіль, 2025.

Дисертацію присвячено проблемі відшкодування шкоди, завданої малолітніми та неповнолітніми особами.

Мета роботи – формування нових теоретичних положень щодо відшкодування шкоди, завданої малолітніми та неповнолітніми особами, та вироблення пропозицій, спрямованих на розвиток доктрини цивільного права та вдосконалення чинного законодавства України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у сфері відшкодування шкоди, завданої малолітніми та неповнолітніми особами.

Предметом дослідження є національне законодавство України щодо відшкодування шкоди, нормативно-правові акти інших держав, теоретико-методологічні положення, концептуальні наукові підходи, а також судова практика про відшкодування шкоди, завданої малолітніми та неповнолітніми особами.

У дисертації запропоновано концепцію «втрачених можливостей», яка застосовується у судовій практиці Європейського суду з прав людини щодо відшкодування шкоди, зокрема пропонується відшкодування шкоди, завданої малолітніми та неповнолітніми особами, прирівнювати до концепції «неповної компенсації у випадку непевності причинного зв'язку» у деліктних зобов'язаннях.

Окремо звертається увага, що суд має право на власний розсуд вирішити питання щодо використання майна малолітньої особи, яке їй належить, для відшкодування завданих збитків у разі, якщо батьки (усиновлювачі), опікуни або інші законні представники дитини є неплатоспроможними.

Встановлено, що усиновлювачі, опікуни та піклувальники, у тому числі прийомні батьки, у яких малолітня чи/та неповнолітня особа перебувала тривалий час на вихованні, зобов'язані відшкодувати шкоду, завдану цими

особами протягом загальних строків позовної давності після скасування усиновлення (опіки чи піклування) або усунення їх від виконання функцій опікуна чи піклувальника, у випадках недоведення, що шкода не є наслідком невиконання ними батьківських обов'язків.

Обґрунтовано тезу, що при завданні шкоди кількома малолітніми чи неповнолітніми особами, відшкодування (компенсація) здійснюється за принципом «розмір частки залежить від поведінки кожної малолітньої та/чи неповнолітньої особи як причини виникнення шкоди», адже в силу вікового, психологічного, психічного розвитку такі особи можуть діяти по-різному.

Обґрунтовано позицію, що за письмовою заявою – згодою потерпілої сторони або особи, яка за законом має право на відшкодування шкоди, суд на підставі рішення може дозволити одноразову виплату відшкодування шкоди із урахуванням матеріального становища заподіювача шкоди та можливості подальшої індексації цієї суми, в залежності від настання обставин, передбачених статтями 1203, 1204, 1208 ЦК України.

Доведено, що «справедлива сатисфакція» є особливою формою цивільно-правової відповідальності при завданні шкоди малолітніми чи неповнолітніми особами.

Удосконалено аргументи на користь висновку, що важливою функцією інституту деліктних зобов'язань є попереджувальна, адже завдання правових норм, що регулюють цивільні правопорушення, полягає не лише у матеріальному забезпеченні потерпілих, а й в попередженні нещасних випадків.

Аргументовано, що у системі деліктних зобов'язань насамперед визначаються сфера дії правової категорії зобов'язань в цілому та співвідношення окремих деліктних зобов'язань між собою зокрема. Для цього відбувається розмежування цілої групи зобов'язань на окремі підгрупи за різними ознаками. Основу класифікації деліктних зобов'язань становлять: суб'єкти зобов'язань, об'єкти правопорушення, порядок відшкодування збитків тощо. Метою такої класифікації є визначення зв'язку загальних та спеціальних норм деліктного законодавства, а також виявлення специфіки окремих їх видів.

Удосконалено підхід до розуміння мотиву та мети при завданні шкоди малолітніми та/чи неповнолітніми особами. Вважається, що малолітні та неповнолітні особи, завдаючи шкоду не усвідомлюють або не до кінця усвідомлюють мету та мотив. У більшості випадків форма зовнішнього волевиявлення малолітніх та неповнолітніх осіб є неадекватною їх внутрішній волі, з огляду на можливість помилки у сприйнятті реальних загроз, а також в очікуванні певних результатів суб'єктами.

Набула подальшого розвитку позиція, що заклади освіти та/або особи, які здійснюють нагляд за малолітніми та/чи неповнолітніми особами на підставі договору, мають відповідати за недобросовісне виконання своїх обов'язків. Вважається, що обов'язки батьків та закладу освіти чи осіб, які здійснюють нагляд за малолітніми та неповнолітніми особами, є різними в силу того, що до обов'язків батьків входить виховання таких осіб, а до обов'язків закладу освіти – нагляд за ними. Відтак, якщо шкода завдана під час перебування малолітньої та/чи неповнолітньої особи в цьому закладі, останній повинен нести відповідальність з підстав відсутності належного нагляду та/чи контролю, якщо не доведе, що шкода сталася не з його вини.

Свого наукового розвитку набула ідея про те, що об'єктом зобов'язання є відшкодування, яке надається потерпілій стороні та проявляється у відновленні майнової сфери кредитора в натурі (надання ідентичної речі або схожої за характеристиками) або у компенсації завданих збитків. При цьому констатується, що на практиці переважає саме компенсація, адже, по-перше, відшкодування в натурі зазвичай призводить до труднощів для малолітніх чи неповнолітніх осіб – завдавачів шкоди і не завжди може бути прийнятним для потерпілого, а, по-друге, у разі коли мова йде про завдання шкоди здоров'ю або у разі настання смерті, єдиною компенсацією за таку втрату є грошові кошти чи інші грошові зобов'язання.

Звертається увага, що зловживання батьківськими правами є різновидом протиправної поведінки, яка виражається у порушенні прав малолітніх або неповнолітніх осіб, а також (чи) другого з батьків, і тягне за собою встановлену законом відповідальність. Таке зловживання може проявлятися як у формі

активних дій, так і у формі бездіяльності, що порушує або може призвести до порушення прав та інтересів дитини. При цьому навіть у випадках, коли шкідливі наслідки ще не настали, неналежне виконання батьківських обов'язків створює передумови для їх виникнення. Вважається, що при сумлінному здійсненні батьківських прав таких наслідків можна було б уникнути, проте недобросовісна поведінка батьків може спричинити виникнення цивільно-правової відповідальності, яка базується на сукупності юридичних фактів: протиправності, наявності шкоди, причинному зв'язку між діянням і наслідками, а також вині. Особливість причинного зв'язку як умови цивільно-правової відповідальності батьків (та інших осіб, зазначених у ст. 1178 ЦК України) полягає у наявності двох взаємопов'язаних ланок: між поведінкою малолітньої чи неповнолітньої особи та заподіяною майновою шкодою, а також між діями (чи бездіяльністю) батьків і поведінкою самої дитини.

Аргументовано, що причинно-наслідковий аспект є важливою умовою у відносинах відшкодування шкоди, завданої малолітніми та неповнолітніми особами. Адже, саме з огляду на відновлення справедливості, яка порушена діями малолітніх чи неповнолітніх осіб, умову причинного наслідку слід розглядати крізь призму взаємодії обох сторін (батьків чи закладу та малолітніх, неповнолітніх осіб), яке проявляється через зобов'язальне правовідношення. Причинний зв'язок протиправних дій малолітніх та неповнолітніх осіб є тією перехідною ланкою, яка сполучає винне діяння і шкоду в делікт. З огляду на наведене вважається, що об'єктивне визначення причини виникнення делікту слугуватиме оптимальному досягненню балансу між шкодою, завданою малолітньою та неповнолітньою особою та вартістю її відшкодування. Звертається увага, що у питаннях дослідження причинного зв'язку деліктного зобов'язання за участю малолітніх та неповнолітніх осіб, суди мають окремо зосереджувати увагу на предмет того чи належить діяння малолітніх та неповнолітніх осіб до лінійної послідовності об'єктивних факторів (подій щодо виховання, умов проживання, коло спілкування тощо), які призвели до завдання шкоди. Вважається, що саме нормативний аспект повинен досліджуватися з огляду на висловлення судом оціночного судження на предмет того, чи був

причинний зв'язок між шкодою та діянням малолітніх та неповнолітніх осіб достатньо вагомим щоб виправдати покладення на батьків (осіб, що їх замінюють, заклад освіти тощо) обов'язку відшкодувати завдану шкоду. Окремо зазначається, що питання щодо «винуватості» закладу в неналежному догляді за малолітніми та неповнолітніми особами, в якому перебуває така особа на момент завдання шкоди, судами розглядаються по-різному. У більшості випадків стягнення коштів здійснюється із батьків малолітніх чи неповнолітніх осіб – завдавача шкоди, рідше – із навчального закладу.

Ключові слова: малолітні та неповнолітні особи, батьки, дитина, компенсація (відшкодування) шкоди, межі та обмеження здійснення прав, делікт, зобов'язання, правочин, цивільно-правова відповідальність, суд, Європейський суд з прав людини, гармонізація (адаптація) законодавства, захист прав, цивільне законодавство, право ЄС.

ANNOTATION

Hlushchenko I. V. Compensation for Damage Caused by Minors and Underage Persons. – *Qualification scientific work on the rights of manuscript.*

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 «Law». West Ukrainian National University. Ternopil, 2025.

The dissertation is devoted to the problem of compensation for harm caused by minors and underage persons.

The purpose of the work is to form new theoretical provisions on compensation for harm caused by minors and underage persons, and to develop on this basis proposals aimed at developing the doctrine of civil law and improving the current legislation of Ukraine.

The object of the study is social relations that arise in the field of compensation for harm caused by minors and underage persons.

The subject of the study is the national legislation of Ukraine on compensation for harm, regulatory legal acts of other states, theoretical and methodological provisions, conceptual scientific approaches, as well as judicial practice on compensation for harm caused by minors and underage persons.

The dissertation proposes the concept of «lost opportunities», which is used in the jurisprudence of the European Court of Human Rights on compensation for damage, in particular, it is proposed to equate compensation for damage caused by minors and underage persons with the concept of «incomplete compensation in case of uncertainty of causal connection» in tort obligations.

Separately, attention is drawn to the fact that in the event of insolvency of parents (adoptive parents) or guardians or another person who is legally responsible for raising a minor, the court at its discretion has the right to dispose of the property of the minor, which is in his ownership, to cover the damage caused.

It is established that adoptive parents, guardians and custodians, including foster parents, with whom a minor or/and underage person was raised for a long time, are obliged to compensate for the damage caused by these persons during the general limitation periods after the cancellation of adoption (guardianship or guardianship) or their removal from the functions of guardian or trustee, in cases of failure to prove that the damage is not a consequence of their failure to fulfill parental duties.

The thesis is substantiated that when damage is caused by several minors or minors, compensation (compensation) is carried out according to the principle «the size of the share depends on the behavior of each minor and/or underage person as the cause of the damage», because due to age, psychological, mental development, such persons may act differently.

The position is substantiated that upon a written application – with the consent of the injured party or a person who is entitled to compensation for damage by law, the court, on the basis of a decision, may allow a one-time payment of compensation for damage, taking into account the material condition of the person causing the damage and the possibility of further indexation of this amount, depending on the occurrence of circumstances stipulated by Articles 1203, 1204, 1208 of the Civil Code of Ukraine.

It is proved that «just satisfaction» is a special form of civil liability for causing damage by minors or underage persons.

The arguments in favor of the conclusion that an important function of the institution of tortious obligations is preventive, because the task of legal norms

regulating civil offenses is not only to provide material support to victims, but also to prevent accidents.

It is argued that in the system of tortious obligations, the scope of the legal category of obligations in general and the relationship of individual tortious obligations to each other in particular are first determined. For this, the entire group of obligations is divided into separate subgroups according to various criteria. The basis for the classification of tortious obligations are: subjects of obligations, objects of offense, procedure for compensation for damages, etc. The purpose of this classification is to determine the connection between general and special norms of tort law, as well as to identify the specifics of certain types of them.

The approach to understanding the motive and purpose when causing harm by minors and/or underage persons has been improved. It is believed that minors and minors, when causing harm, do not realize, or do not fully realize the purpose and motive. In most cases, the form of external expression of will by minors and underage persons is inadequate to their internal will, given the possibility of errors in the perception of real threats, as well as in the expectation of certain results by the subjects.

The position has been further developed that educational institutions and/or persons supervising minors and/or underage persons by virtue of contractual obligations should be liable for the unscrupulous performance of their duties. It is believed that the obligations of parents and educational institutions or persons supervising minors and underage persons are different due to the fact that the obligations of parents include the upbringing of such persons, and the obligations of the educational institution include supervision over them. Therefore, if damage is caused during the stay of a minor and/or underage person in this institution, the latter must be liable on the grounds of lack of proper supervision and/or control, unless it proves that the damage occurred through no fault of theirs.

The idea that the object of the obligation is compensation, which is provided to the injured party and is manifested in the restoration of the creditor's property sphere in kind (the provision of an identical thing or one with similar characteristics) or in compensation for the losses caused, has gained its scientific development. At the same time, it is stated that in practice it is compensation that prevails, because, firstly,

compensation in kind usually leads to difficulties for minors or underage persons – the perpetrators of harm and may not always be acceptable to the victim, and, secondly, in the case of harm to health or in the event of death, the only compensation for such loss is money or other monetary obligations.

It is noted that abuse of parental rights is a form of unlawful behavior characterized by a violation of the rights of minors and underage persons and (or) the other parent, for which liability is established by law. Behavior can be both active and passive, which violates or may lead to a violation of the rights and interests of minors and underage persons, as well as to such situations in which the harmful result has not yet occurred, but the improper exercise of parental rights creates all the prerequisites for its occurrence. It is believed that with the conscientious exercise of parental rights this could be avoided, however, with the unconscionable exercise, civil liability arises for the totality of all legal facts (illegality, damage, causal connection between the act and the consequences, fault). The peculiarity of the causal connection as a condition of the civil liability of parents, other persons specified in Article 1178 of the Civil Code of Ukraine, is seen precisely in the existence of two links of the causal connection: between the behavior of the minor or underage persons and property damage, as well as between the behavior of parents and the behavior of children.

It is argued that the causal aspect is an important condition in the relationship of compensation for damage caused by minors and underage persons. After all, it is precisely in view of the restoration of justice, which is violated by the actions of minors and underage persons, that the condition of causality should be considered through the prism of the interaction of both parties (parents or institution and minors, underage persons), which is manifested through an obligatory legal relationship. The causal connection of the unlawful actions of minors and underage persons is the transitional link that connects the guilty act and damage in a tort. In view of the above, it is believed that an objective determination of the cause of the tort will serve to optimally achieve a balance between the damage caused by a minor and underage person and the cost of its compensation. It is noted that in matters of investigating the causal connection of a tortious obligation involving minors and underage persons, courts should separately focus on the issue of whether the actions of minors and underage persons belong to a

linear sequence of objective factors (events related to upbringing, living conditions, circle of friends, etc.) that led to the infliction of harm. It is believed that it is the normative aspect that should be investigated in view of the court's expression of an evaluative judgment on the issue of whether the causal connection between the harm and the actions of minors and underage persons was sufficiently significant to justify imposing on parents (persons replacing them, educational institution, etc.) the obligation to compensate for the harm caused. It is separately noted that the issues of the «guilt» of the institution in improper care of minors and underage persons, in which such a person is located at the time of the infliction of harm, are considered differently by courts. In most cases, the collection of funds is carried out from the parents of minors or underage persons – the perpetrators of the harm, less often – from the educational institution.

Key words: minors and underage persons, parents, child, compensation (reparation) for damage, limits and restrictions on the exercise of rights, tort, obligations, transaction, civil liability, court, European Court of Human Rights, harmonization (adaptation) of legislation, protection of rights, civil legislation, EU law.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Глущенко І. В. Причинно-наслідковий зв'язок – умова відповідальності батьків за шкоду, заподіяну малолітніми чи неповнолітніми особами. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. №4 (36). С. 114–118. DOI:10.35774/app2023.04.114

2. Глущенко І. В. Особливості суб'єктного складу в зобов'язаннях з відшкодування шкоди заподіяної малолітніми чи неповнолітніми особами. *Multidisciplinární mezinárodní vědecký magazín «Věda a perspektivy»*. 2023. № 9(28). Р. 409–423. DOI: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2023-9\(28\)-409-423](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2023-9(28)-409-423).

3. Глущенко І. В. Справедлива сатисфакція як особлива ознака при компенсації (відшкодуванні) шкоди, завданої малолітніми та неповнолітніми

особами. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9. С. 65–68. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-9/14>

4. Глущенко І. В. Неналежне виховання як ознака причинно-наслідкового зв'язку у заподіянні шкоди малолітніми та неповнолітніми особами. *Юридичний вісник*. 2023. № 4. С. 168–176. DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v4.2023.22>

5. Глущенко І. В. Поняття та система деліктних зобов'язань за чинним Цивільним кодексом України. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. Збірник наукових статей. 2006. Випуск XVII. С. 84–89.

6. Глущенко І. В. Відповідальність батьків за шкоду, завдану їхніми дітьми. *Університетські наукові записки*. 2005. № 3 (15). С. 117–120.

7. Глущенко І. В. Обсяг та спосіб відшкодування майнової шкоди, завданої неповнолітніми у цивільному законодавстві. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. Збірник наукових статей. 2005. Випуск XV. С. 66–72.

8. Карп (Глущенко) І. В. Умови відшкодування шкоди, завданої малолітніми та неповнолітніми особами. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. Збірник наукових статей. 2004. Випуск XIV. С. 112–118.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

9. Глущенко І. В. Деякі питання відшкодування шкоди за участю малолітніх чи неповнолітніх осіб. *Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав*: матеріали науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. Чингізхана Нуфатовича Азімова (Харків, 15 грудня 2021 р.). Харків, 2021. С. 173–176.

10. Глущенко І. В. Компенсація моральної шкоди завданої малолітніми та неповнолітніми особами: питання гармонізації законодавства України. *«Globalization of scientific knowledge: international cooperation and integration of sciences»* (13 жовтня 2023 року (Вінниця, UKR – Відень, AUT). 2023. С. 89–90.

11. Глущенко І. В. Окремі аспекти солідарної відповідальності малолітніх та неповнолітніх осіб за завдану ними шкоду. *Global science: prospects and innovations: The 5th International scientific and practical conference* (December 28–30, 2023). Cognum Publishing House, Liverpool, United Kingdom. 2023. P. 942–945.